

**М. І. Гагарін**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту  
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

## КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ШКОЛИ

*У статті розкрито значущість і актуальність створення та розвитку виховної системи школи; висвітлено погляди науковців щодо ознак наявності виховної системи та критеріїв її оцінювання («критерії факту» (дають відповідь на запитання, чи існує виховна система взагалі) та «критерії якості» (характеризують рівень розвитку і функціонування виховної системи).*

*Метою статті є визначення та аналіз критеріїв ефективності виховної системи школи.*

*У статті висвітлено сутність понять «система», «виховна система», «критерій», «критерії ефективності виховної системи»; виокремлено спільні ознаки виховної системи та інших соціальних систем (цілеспрямованість, цілісність, структурованість, динамічність, взаємодія із середовищем та іншими системами, відкритість, ієрархічність).*

*У статті наголошується на необхідності створення та функціонування гуманістичної виховної системи, що забезпечує повноцінний розвиток особистості.*

*Виховна система школи інтерпретується як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (системоутворююча діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує в процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах).*

*Визначено критерії ефективності функціонування виховної системи закладу загальної середньої освіти: самодостатність, цілісність, універсальність, стійкість, результативність.*

*Зроблено висновок, що застосування критеріїв ефективності виховної системи уможливорює оцінювання та коригувальний вплив щодо її (системи) функціонування. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі оцінювання виховного процесу в сучасних закладах загальної середньої освіти.*

*До перспективних напрямів досліджень даної проблеми належить, зокрема, визначення дієвих показників функціонування виховної системи; вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду створення та розвитку авторських виховних систем.*

**Ключові слова:** система, виховна система, виховна система школи, критерії, критерії ефективності виховної системи школи, потенціал виховної системи.

**Постановка проблеми.** Впровадження системного підходу у вихованні дає можливість перетворити виховну роботу з непорядкованої сукупності дій педагогів у цілісну педагогічну взаємодію.

Виникає необхідність створення виховної системи, що спрямована на розвиток особистості дитини; до таких систем належать гуманістичні виховні системи.

Водночас виховна система може існувати як декларативна, а не реально існуюча, функціонувати як сукупність виховних справ, відповідно, актуалізується проблема визначення критеріїв ефективності функціонування та розвитку виховних систем закладів загальної середньої освіти.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Наукові основи загальної теорії систем (General System Theory), «системності», системного підходу висвітлено у працях Л. Берталанфі, І. Дудник, Ф. Перегудова, В. Садовського, Ф. Тарасенко, О. Шабанової та ін. [2; 8; 13; 14].

Потенціал виховних систем, їх становлення і розвиток обґрунтували В. Кабуш, В. Караковський, В. Оржеховська, Н. Селіванова, Г. Сорока, Т. Федорченко та ін. [3; 4; 9; 12].

Загальну характеристику критеріїв ефективності виховної системи здійснено в дослідженнях О. Гречаник, І. Єрмакова, В. Караковського, Л. Новикової та ін. [1; 4; 7].

У дослідженнях О. Лучанінової проаналізовано критерії та показники ефективності функціонування виховної системи технічних закладів вищої освіти [5].

Дослідниця О. Макарова зауважує, що наукове обґрунтування критеріїв та показників оцінки ефективності педагогічної системи виховання особистості визначається такими положеннями:

- системні, інтегративні якості, притаманні виховній системі, її специфіка;
- склад, кількісна та якісна характеристика окремих частин;

- структура, тобто внутрішня організація, взаємозв'язок компонентів, їх поєднання і взаємодія;
- функції виховної системи, її активність, життєдіяльність, а також функції її окремих частин;
- механізми, що забезпечують її цілісність, взаємодію, вдосконалення і розвиток;
- здійснення зв'язку із зовнішнім середовищем [6].

Однак необхідно дослідити критерії ефективності виховної системи закладу загальної середньої освіти в сучасних умовах.

**Мета статті** – визначення та аналіз критеріїв ефективності виховної системи школи.

**Виклад основного матеріалу.** У загальнонауковому розумінні термін *система* (від давн. гр. σύστημα – «сполучення», «ціле», «з'єднання») визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що взаємодіє із середовищем як єдине ціле і відокремлена від нього [2; 8].

На думку Ф. Перегудова, система – це скінченна множина функціональних елементів та відношень між ними, виокремлена із середовища відповідно до певної мети, в межах визначеного часового інтервалу [8]. Л. Берталанфі трактує систему як сукупність взаємодіючих елементів, що знаходяться у певних відносинах один з одним та середовищем [14].

Виховна система належить до складних соціальних систем та має спільні з ними (системами) ознаки: цілеспрямованість, цілісність, структурованість, взаємодію із середовищем та із системами нижчого і вищого порядку, динамізм, відкритість, ієрархічність.

Виховну систему школи визначаємо як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (системоутворююча діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах.

Науковець Л. Новикова визначила такі ознаки наявності виховної системи школи:

- існування загальних уявлень про школу як цілісний феномен власної моделі школи, що відображає, відтворює її стан та проектує її теперішнє та майбутнє, наявність концепції, що прийнята педагогами та учнями;

- здоровий спосіб життя, що включає навчання, працю, дозвілля, неформальне спілкування, творчу діяльність;

- наявність подій у житті учнів, що викликають радісне очікування та хвилювання;

- наявність зон неупорядкованості, вільного розвитку на противагу надмірній заорганізованості;

- наявність «стін, що розмовляють» – відображення повсякденного життя дітей;

- включення середовища в школу та школи в середовище;

- розв'язання внутрішніх конфліктів за рахунок саморегуляції;

- гуманістичний характер міжособистісних стосунків, що виявляються в повсякденному спілкуванні, уважність та доброзичливість до «нових» учнів, людей, що завітали до школи;

- відчуття власної «приналежності» до школи [7].

Виховна система, що створена та функціонує в конкретному закладі загальної середньої освіти з визначеним складом педагогів, учнів, усіх її учасників, є реальною, відповідно, виникає потреба визначення критеріїв її ефективності.

У словнику-довіднику з професійної педагогіки термін «критерій» (від лат. *critērium*, що зводиться до грец. *Χρήτριον* – здатність розрізнення, засіб судження, мірило, що пов'язано з грец. *χρίνω* – розділяю, розрізняю) визначається як мірило, на основі якого відбувається оцінювання, класифікація або визначення процесу чи явища [10]. Виховна система закладу загальної середньої освіти є складною соціальною системою, водночас доречно обґрунтувати низку чітких та зрозумілих критеріїв її ефективності. Як зазначає Н. Селіванова, необхідно визначити невелику кількість ключових, принципових позицій, адже критерії виступають інструментом самооцінки та самоаналізу виховної системи, а не створюються для оцінювання виховної системи школи «зовні»; дані критерії мають бути чіткими та зрозумілими для кожного активного учасника педагогічного, учнівського, батьківського колективів [9].

У дослідженнях В. Караковського критерії оцінювання виховної системи умовно поділяються на «критерії факту» (дають відповідь на запитання, чи існує виховна система взагалі) та «критерії якості» (характеризують рівень розвитку і функціонування виховної системи). До критеріїв факту належать:

- впорядкованість життєдіяльності, відповідність змісту, обсягу та характеру виховної роботи можливостям та умовам закладу загальної середньої освіти (показниками даного критерію є раціональне планування цілеспрямованих виховних впливів, скоординованість виховних справ, їх педагогічна доцільність та необхідність, узгодженість планів та дій структурних підрозділів, зв'язок навчальної та позанавчальної діяльності учнів і вчителів, чітка організація шкільного життя);

- наявність сформованого єдиного колективу, стійкі вікові міжособистісні зв'язки і спілкування, життя колективу за напрацьованими законами, правилами, традиціями, звичками (означений

критерій характеризується такими показниками: згуртованість школи «по вертикалі», високий рівень колективної самосвідомості, «відчуття» школи, згуртованість учнівського та педагогічного колективів, дотримання шкільних звичок, правил, законів, традицій;

– інтегрованість виховних впливів у комплекси, концентрація педагогічних зусиль (до показників даного критерію належать здійснення виховання «великими порціями», створення структурних елементів виховної системи школи, дискретність виховного процесу: чергування періодів відносного спокою, повсякденної роботи з періодами колективного напруження, яскравих подій, що відтворюють основні ознаки системи.

Критерії якості:

– ступінь наближення системи до поставлених цілей (реалізація педагогічної концепції, що лежить в основі виховної системи, відповідність реального стану виховної системи школи ідеалам та ідеям її цільової установки;

– загальний психологічний клімат в школі (відносини у колективі, самопочуття учнів, соціальна захищеність, внутрішній комфорт, справжнє взаєморозуміння сім'ї та школи, емоційна насиченість життя колективу (гумор, гра, «педагогіка радості», атмосфера доброзичливості, відвертості);

– рівень вихованості випускників, що визначається інтегрованими якістьми особистості, актуальними для нашого часу (образ випускника як ідеальний результат виховної системи, відповідність вихованості особистості меті, заради досягнення якої і створювалась виховна система, професіоналізм та педагогічна культура вчителя, реалізація педагогічної концепції виховної системи) [4].

Актуальною є точка зору В. Кабуша, про те, що «виховна система має бути лише гуманістичною. Всі її елементи необхідно наповнювати гуманістичними ідеями і тим самим сприяти оптимізації комплексу умов, форм, методів і засобів виховання, взаємодії всіх її учасників» [3, с. 19].

Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людський; *humanitas* – людяність) – у широкому розумінні – історично змінна система поглядів, котра визначає цінність людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток і вияв своїх здібностей, що вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності – бажаною нормою взаємин між людьми [11, с. 47].

Нами виокремлено такі критерії ефективності виховної системи закладу загальної середньої освіти:

– самодостатність (від грецького «*autárkeia*»: «*autós*» – «сам» і «*arkéō*» – «знаходиться в достатку») здатність системи до визнання пріо-

ритету визначеної мети, що закладена в концепцію виховної системи, самостійного функціонування, спрямованого на досягнення результатів, адекватної самооцінки та виваженого сприйняття критики;

– цілісність – здатність системи функціонувати як єдине ціле, сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (системоутворююча діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру;

– універсальність – здатність системи охоплювати всі сторони життєдіяльності учасників виховної системи (насамперед учнівський та педагогічний колективи);

– стійкість – здатність системи гнучко реагувати на негативні впливи (зовнішні та внутрішні), швидко поновлюватись до стану оптимального функціонування;

– результативність – здатність системи досягати визначеної мети та вирішення завдань, що відображені в концепції виховної системи.

Схарактеризовані критерії можуть бути використані з метою оцінювання різноманітних типів виховних систем.

**Висновки і пропозиції.** Таким чином, використання критеріїв ефективності виховної системи закладу загальної середньої освіти дає можливість оцінювання та внесення коректив щодо її (системи) функціонування; уможлиблює досягнення мети виховного процесу на сучасному етапі розвитку суспільства.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Дослідження потребує вивчення потенціалу сучасних виховних систем; зарубіжного досвіду щодо їх моделювання та проектування.

#### Список використаної літератури:

1. Виховні системи навчальних закладів: теорія та практика / укладач О.Є. Гречаник. Харків, 2014. 224 с.
2. Дудник І.М. Вступ до загальної теорії систем. Полтава, 2010. 129 с.
3. Кабуш В.Т. Гуманистическая воспитательная система: теория и практика. Минск, 2001. 332 с.
4. Караковский В.А. Воспитание для всех. Москва, 2008. 240 с.
5. Лучанинова О.П. Функціонування оновленої виховної системи сучасного вищого технічного навчального закладу: теорія і практика. *Молодь і ринок*. 2017. № 2 (145). С. 96–99.
6. Макарова О.Ю. Критерии и показатели оценки эффективности функционирования воспитательной системы вуза. *Фундаментальные исследования*. 2013. № 1. Ч. 2. С. 348–351.

- 
- |   |   |
|---|---|
| <p>7. Новикова Л.И. Воспитание как педагогическая категория. <i>Педагогика</i>. 2000. № 6. С. 32–33.</p> <p>8. Перегудов Ф.И., Тарасенко Ф.П. Основы системного анализа. Томск, 1997. 396 с.</p> <p>9. Селиванова Н.Л. Современное представление о воспитательном пространстве. <i>Педагогика</i>. 2000. № 6. С. 35–39.</p> <p>10. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В. Семенова. Одеса, 2006. 272 с.</p> | <p>11. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В.В. Радуга. Київ : ЕКСОБ, 2004. 304 с.</p> <p>12. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології. Харків, 2002. 128 с.</p> <p>13. Шабанова Ю.О. Системний підхід у вищій школі : посібник. Дніпропетровськ, 2014. 120 с.</p> <p>14. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory. <i>British Journal for the Philosophy of Science</i>. 1950. Vol. 1. № 2. P. 134–165.</p> |
|---|---|
- 

### **Haharin M. Functioning efficiency criteria the educational system of the school**

*The importance and relevance of the creation and development of the educational system of the school are revealed in the article; the views of scientists on the features of the educational system and its evaluation criteria («factual criteria» (answer the question whether there is an educational system at all) and «quality criteria» (characterize the level of development and functioning of the educational system)).*

*The purpose of the article is to determine and analyze the criteria for the effectiveness of the school's educational system.*

*The article covers the essence of the notion «system», «educational system», «criterion», «criteria of efficiency of the educational system»; common features of the educational system and other social systems (purposefulness, integrity, structure, dynamism, interaction with the environment and other systems, openness, hierarchy) are distinguished.*

*The article emphasizes the need for the creation and functioning of a humanistic educational system that ensures the full development of the individual.*

*The educational system of the school is interpreted as a complex of interrelated and interdependent basic components (educational goal, concept, tasks, subjects (pupils, teachers, parents), living space (system-forming activity, communication, relationships, management, self-management, interaction), which constitutes a complete socio-pedagogical structure and provides in the process of its functioning and development of formation, realization and self-realization of the individual, his life realization in the physical, mental, social and spiritual spheres.*

*The criteria of efficiency of functioning of educational system of the institution of general secondary education are determined: self-sufficiency, integrity, universality, stability, efficiency.*

*It is concluded that the use of educational system performance criteria makes it possible to evaluate and correct the impact of its (system) functioning. Research materials can be used in the process of evaluating the educational process in modern institutions of general secondary education.*

*Prospective directions of research of this problem include, in particular, determination of effective indicators of functioning of the educational system; study of domestic and foreign experience of creation and development of author's educational systems.*

**Key words:** *system, educational system, educational system of school, criteria, criteria of efficiency of educational system of school, potential of educational system.*